

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศึกษาเฉพาะในพื้นที่จังหวัดปัตตานี โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 5 ประการ คือ

1. ต้องการศึกษาว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่าในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการคงสภาพไว้
2. ต้องการศึกษาดังกลุ่มผู้ปกครอง ที่มีความต้องการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงไร
3. ต้องการศึกษเป้าหมายกลุ่มผู้เรียนที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าว่ามีเป้าหมายอะไร
4. ต้องการศึกษาดังระบบการศึกษาในเรื่องการเรียนการสอนของโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าว่าจะส่งผลทางด้านบวกหรือทางด้านลบมากน้อยเพียงไร
5. ต้องการศึกษาวีธีการเรียนการสอนในรูปแบบเดิมของกลุ่มโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าว่าจะส่งผลอย่างไร ต่อส่วนรวมสำหรับชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

สำหรับการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับการวิจัย คือ สร้างแบบสอบถามขึ้นมา เพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 6 ส่วน โดยใช้ค่าสถิติดังต่อไปนี้ คือ หาค่าจำนวน (Frequency) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยเกณฑ์ที่ตั้งไว้

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง 6 ส่วน ผู้วิจัยได้นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบการอธิบาย ซึ่งผลการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่าในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีผลกระทบไว้ ซึ่งพบว่า ความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามนั้นเป็นเหตุสำคัญยิ่ง ที่มีผลต่อผลกระทบของโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าที่ทำการเรียนการสอน เฉพาะวิชาด้านศาสนาอย่างเดียว มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งความต้องการที่จะสืบทอด ศาสนาอิสลามมีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 4.63$) อาจเป็นเพราะว่าในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีระดับของความเคร่งครัดในศาสนาที่สูงมากที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้าน ยากที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอะไรได้ง่าย ซึ่งที่เรียกกันว่า "สังคัมปิด" นั่นเอง

2. ภาพรวมด้านความต้องการของกลุ่มผู้ปกครองต่อการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.95$) ซึ่งนับว่ากลุ่มผู้ปกครองในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นยังมีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานของตนได้เข้าเรียนศาสนาในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า แม้ว่าปัจจุบันนี้มีกลุ่มโรงเรียนปอเนาะบางส่วนแปลงสภาพกลายเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามที่ทำการเรียนการสอนทั้ง 2 ด้าน คือศาสนาและสามัญแบบระบบใหม่

2.1 ภาพรวมด้าน ระดับลักษณะความเคร่งครัดในศาสนาของบรรดากลุ่มผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า มีระดับความเคร่งครัดในศาสนาโดยรวมแล้วคือ ($\bar{X} = 4.98$) มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด และทั้งในระดับความเคร่งครัดศาสนาในการปฏิบัติตามและหลีกเลี่ยงปฏิบัติในข้อห้ามตามหลักการทางศาสนาอิสลาม จากที่มีการวัดความเคร่งครัดศาสนาใน 8 ประการ ก็พบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 2.74$) เหมือนกัน เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ส่วนของระดับลักษณะความเคร่งครัดในศาสนาต่อบรรดากลุ่มผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า

3. ภาพรวมด้านระดับความเคร่งครัดในศาสนาของกลุ่มผู้เรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าพบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.83$) และระดับความเคร่งครัดในศาสนาต่อการปฏิบัติตามและหลีกเลี่ยงปฏิบัติในหลักการทางศาสนาอิสลามก็พบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 2.88$) ซึ่งกลุ่มผู้เรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีเป้าหมายใน

การสืบทอดศาสนาอิสลามในระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 4.77$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

4. ภาพรวมด้านระบบการศึกษาในเรื่องการเรียนการสอนของโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าต่อการส่งผลในทางด้านบวกของการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งพบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.75$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้

5. ภาพรวมระดับด้านการส่ง ผลของวิธีการเรียนการสอนในรูปแบบเดิมของกลุ่มโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า ซึ่งพบว่า มีระดับค่าเฉลี่ยที่ส่งผลน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.80$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และมีเพียง 3 ส่วนที่มีระดับค่าเฉลี่ยน้อย ($\bar{X} = 2.24$) คือ วิธีการเรียนการสอนระบบเก่าเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ภาษาไทย, วิธีการเรียนการสอน แบบระบบเก่า ทำให้สูญเสียเวลาเกินไปในการศึกษาค่าเฉลี่ยคือ ($\bar{X} = 1.99$) และถ้าเปลี่ยนแปลงการใช้วิธีการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับระบบใหม่ที่มีค่าเฉลี่ยน้อยเท่ากันคือ ($\bar{X} = 1.99$)

6. ผลการพิสูจน์สมมติฐาน จากผลการทดสอบสมมติฐาน ได้ข้อสรุปที่ยอมรับและปฏิเสธสมมติฐานของการวิจัยเป็นไปตามตารางต่อไปนี้ คือ

ตารางที่ 15 สรุปผลการวิจัยที่ยอมรับและปฏิเสธกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐาน	ยอมรับ	ปฏิเสธ
1. ความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลาม เป็นเหตุสำคัญที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้	✓	
2. กลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา มาก มีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามากกว่า กลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา น้อย	✓	

สมมติฐาน	ยอมรับ	ปฏิเสธ
3. กลุ่มผู้เรียนที่มีความเคร่งครัดในศาสนามาก จะมีเป้าหมายในการสืบทอดศาสนาอิสลาม มากกว่ากลุ่มผู้เรียนที่เคร่งครัดศาสนาน้อย	✓	
4. ระบบการศึกษาที่เน้นการเรียนการสอนวิชา ศาสนาจะส่งผลด้านบวกในการสืบ วัฒนธรรมอิสลามมากกว่าระบบการศึกษาที่ เน้นการเรียนการสอนทั้งศาสนาและสามัญ	✓	
5. วิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่าจะ ส่งผลเสียต่อส่วนรวมมากกว่าวิธีการเรียน การสอนแบบระบบใหม่		✓

1. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ที่กล่าวว่า ความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้ จากการศึกษาวิจัย พบว่า ภาพรวมของปัจจัยในทางด้านความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลาม ที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากในบรรดากลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า คือ กลุ่มโต๊ะครู , ครูสอนศาสนา , กลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มผู้เรียน ซึ่งอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยสูงมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.63$) จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

2. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 ที่กล่าวว่า กลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนามาก มีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามากกว่ากลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา น้อย จากการศึกษาวิจัย พบว่า ภาพรวมในระดับความต้องการของกลุ่มผู้ปกครอง ต่อการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ($\bar{X} = 4.95$) ส่วนลักษณะความเคร่งครัดศาสนาก็เช่นเดียวกัน ซึ่งมีระดับความเคร่งครัดในศาสนามากมีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.98$) และระดับความเคร่งครัดต่อการปฏิบัติตามและหลีกเลี่ยงการปฏิบัติในข้อห้าม ก็พบอีกว่า มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด เช่นกันคือ ($\bar{X} =$

2.74) ยกเว้นระดับการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาอิสลามในส่วนของ การไปประกอบพิธีฮัจญ์ ที่นครเมกกะ เพียงข้อเดียวที่มีระดับค่าเฉลี่ยที่น้อย คือ ($\bar{X} = 0.87$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 3 ที่กล่าวว่า กลุ่มผู้เรียนที่มีความเคร่งครัดใน ศาสนามากจะมีเป้าหมายในการสืบทอดศาสนาอิสลามมากกว่ากลุ่มผู้เรียนที่เคร่งครัดในศาสนา น้อย จากการศึกษาวิจัย พบว่า ระดับความเคร่งครัดในศาสนาของกลุ่มผู้เรียนมีระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด ทั้ง 2 ส่วนในทางภาคทฤษฎี และภาคการปฏิบัติ คือ ($\bar{X} = 4.83$) และ ($\bar{X} = 2.88$) และกลุ่มผู้ เรียนเหล่านี้ก็มีเป้าหมายในการสืบทอดศาสนาอิสลามที่มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุด เช่นเดียวกัน คือ ($\bar{X} = 4.77$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

4. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 4 ที่กล่าวว่า ระบบการศึกษาที่เน้นการเรียน การสอนวิชาศาสนาจะส่งผลด้านบวกในการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามมากกว่า ระบบการศึกษาที่เน้น การเรียนการสอนทั้งศาสนาและสามัญ

จากการวิจัยพบว่า ระดับการส่งผล ทางด้านบวกของการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามใน ระบบการศึกษาของการเรียน การสอน โรงเรียนปอเนาะระบบเก่านี้ มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.75$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

5. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 5 ที่กล่าวว่า วิธีการเรียน การสอน แบบระบบ เก่าจะส่งผลเสียต่อส่วนรวมมากกว่าวิธีการเรียน การสอนแบบระบบใหม่

จากการศึกษาวิจัยพบว่าระดับวิธีการเรียน การสอน แบบระบบเก่าที่จะส่งผลเสียต่อ ส่วนรวมนั้นมีระดับค่าเฉลี่ยที่น้อยที่สุด คือ ($\bar{X} = 1.80$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึง เป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

อภิปรายผล

1. จากผลการวิเคราะห์ลักษณะของปัจจัยที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้ในปัจจุบัน ของพื้นที่เขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการวิจัยพบว่า ในภาพรวมของความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามนั้นยังมีระดับความต้องการสืบทอดศาสนาอยู่มากที่สุดในระดับค่าเฉลี่ย คือ ($\bar{X} = 4.63$) สำหรับในสังคมชาวไทยมุสลิมที่มีลักษณะความเคร่งครัดในศาสนาอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งเป็นการยอมรับสมมติฐานข้อที่ 1 ที่ตั้งไว้ว่า “ความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามเป็นเหตุสำคัญที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้” เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยของความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามในแต่ละข้อ พบว่า ทุกข้อในรายละเอียดอยู่ในระดับเกณฑ์สูงมากที่สุด เนื่องจากว่า ชาวไทยมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถือว่าการสืบทอดศาสนาอิสลามเป็นหน้าที่สำคัญยิ่งที่ต้องปฏิบัติ สำหรับมุสลิมทุกคนทั่วโลก ซึ่งชาวไทยมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น มีความเคร่งครัดในศาสนา มาก จนเรียกได้ว่า เป็นสังคมปิดมีหลักการดำเนินกรวางแผนชีวิตประจำวันอย่างมีระเบียบ และเคร่งครัดในศาสนา มากที่จะมีการเปลี่ยนแปลงขึ้น และจากการผู้วิจัยสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มโต๊ะครูเจ้าของโรงเรียนปอเนาะบางแห่งในพื้นที่จังหวัดปัตตานี คือ นายหะยี ฮัสซัน ตาแลบิง โรงเรียนปอเนาะบราจัน ซึ่งนายหะยี ฮัสซัน ตาแลบิง ให้สัมภาษณ์ว่า การที่โรงเรียนปอเนาะระบบเก่าคงสภาพแบบเดิมนั้น ถือเป็นสิ่งที่ควรจะอนุรักษ์สืบทอดต่อไปให้ชนรุ่นลูกหลานได้เรียนรู้ศาสนา และก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำปฏิบัติในการสืบทอดศาสนาอิสลามไว้ การที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ไม่ยอมแปลงสภาพของโรงเรียนไปนั้นก็มิใช่สาเหตุใหญ่ ๆ ก็คือ ต้องการจะอนุรักษ์สืบทอดเอาไว้เพื่อทำการเรียนการสอนศาสนาให้แก่ลูกหลาน ชาวมุสลิมทุกคนที่สนใจเรียนรู้ศาสนา และโรงเรียนปอเนาะแห่งนี้จะมีความเข้มเคร่งครัดศาสนา มาก ต่อการสอนศาสนา จะได้รับความรู้ ศาสนามาก ตั้งแต่เบื้องต้นจนกระทั่งเรียนศาสนาขั้นสูง ถือกล่าวโดยรวมได้ว่า มีความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาไว้ ไม่อยากที่จะเปลี่ยนแปลงไป มีความพอใจและมีความสุขใจในการสอนศาสนาและเปิดสอนฟรีไม่คิดเงินถือเป็นการช่วยเหลือชาวมุสลิมด้วยความศรัทธาต่อพระองค์อัลเลาะห์

จากภาพรวมของระดับความต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามที่เป็นเหตุสำคัญต่อการทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้ ปรากฏว่าอยู่ในระดับมากที่สุดนั้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ประกิจ ประจนปิ๊งนิก (2518 : 57) จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ที่กล่าวว่า ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเคร่งครัดต่อการนับถือ และปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลามเป็น

อย่างมาก ซึ่งมีสถาบันอบรมตั้งสอนเรื่องศาสนาโดยเฉพาะที่สืบเนื่องมาแต่โบราณ คือ ปอเนาะ เป็นสถาบันศาสนาและการศึกษาของชาวไทยมุสลิม นอกจากนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ศาสนามีการกำหนดแนวทางในการปลูกฝังและขัดเกลาอยู่ตลอดเวลา และสม่ำเสมอ เช่น การนมัสการ (ละหมาด) วันละ 5 เวลา โดยเฉพาะวันศุกร์ ผู้ชายมุสลิมทุกคนจำเป็นต้องไปละหมาดที่มัสยิด ตลอดจนการกำหนดให้ถือศีลอด 30 วันใน 1 ปี เป็นต้น นอกจากนั้นชาวไทยมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นผู้ที่มีความเคร่งครัด ชีวมันในหลักการของศาสนาสูงจนกล่าวได้ว่า ศาสนา คือ วัฒนธรรมหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตก็ว่าได้ (อารง สุทธศาสตร์, 2520 : 78)

โดยทั่วไปแล้วโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าเป็นโรงเรียนที่ทำการสอน เฉพาะแต่วิชาศาสนา คือ เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน เป็นแหล่งแสวงหาความรู้ทางด้านศาสนา และศาสนาอิสลามนั้นจะส่งเสริมและเน้นในเรื่อง หน้าที่สืบทอดศาสนาไว้เป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์การทางศาสนาอิสลาม ถือเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษาหาความรู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้ และการเผยแพร่คำสอนไปสู่ผู้อื่นด้วยในการปฏิบัติ ดังที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (คือล) กล่าวว่า “ การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้มีความรู้ในศาสนา เช่น โต๊ะครู คือ ผู้สอนศาสนาในปอเนาะ และ อิมาม คือ ผู้นำการนมาซในมัสยิด ที่จะต้องให้การศึกษแก่ผู้อื่น

นอกจากนั้นสอดคล้องกับข้อคิดเห็นการสัมภาษณ์ของนายหะหิฮตุกรี หะยิเจ๊ะเค๊ะ ครูผู้สอนศาสนา ให้การสัมภาษณ์ว่า การที่โรงเรียนปอเนาะระบบเก่าในจังหวัดปัตตานีส่วนหนึ่งที่ไม่ยอมแปลงสภาพนั้นเป็นเพราะว่า กลัวการเปลี่ยนแปลงของสภาพโรงเรียนไปแล้วเป็นลักษณะที่จะสอนศาสนาได้ไม่เต็มที่ เรียกว่าไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยของการเรียนรู้ศาสนา เพราะต้องการให้นักเรียนได้เรียนศาสนาอย่างเต็มที่ เพื่ออนาคตของโลกหน้า และก็ต้องการจะสืบทอดศาสนาอิสลามไว้สู่ชนรุ่นหลังในลักษณะของสถาบันการศึกษาในรูปแบบของปอเนาะ ซึ่งการเรียนการสอนศาสนาในปอเนาะนั้นไม่ใช่ว่าจะดกงาน และไม่มียานทำ อย่างที่กล่าวหากันทั่วไป ซึ่งคิดว่าการเรียนศาสนาสำหรับคนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี และเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น เป็นสิ่งที่ดีมาก ซึ่งการเรียนศาสนา เป็นที่ยกย่อง นับถือ สร้างความภูมิใจ ให้กับครอบครัวและผู้คนรอบข้างด้วยการเรียนศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและถือเป็นโลกที่ถาวร ซึ่งก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ Thomas F. Fraser ที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเรียน การสอน ศาสนาสำหรับเยาวชนไทยมุสลิมที่ตำบล รุสะมิเต จังหวัดปัตตานี ซึ่งพบว่า ด้านนักเรียนคนใดที่เรียนศาสนาเก่ง ๆ บิดามารดาของนักเรียนคนนั้นก็ได้รับการยกย่องจากประชาชนทั่วไปและยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเด็กนักเรียนคนใดมีโอกาสได้ไปศึกษาวิชาศาสนาในต่างประเทศ ชื่อเสียงของเด็กนักเรียนจะเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่าง

มาก ของประชาชนทั่วไปในสังคมชาวไทยมุสลิม และก็ต้องคล้องกับข้อคิดเห็นของ ดร. อารง สุทธาภาสตร์ ที่กล่าวไว้ในหนังสือ “ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ใ่ว่ ศาสนา คือ วัฒนธรรม จะต้องมีการตีบทอดในสังคม และทุกสังคมจะต้องมีสถาบันใดสถาบันหนึ่งเสมอ ที่คอยทำหน้าที่ตีบทอดศาสนาวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อให้ศาสนาวัฒนธรรมนั้นได้ติดต่อกับเนื่องจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งไม่ขาดสาย เพราะสถาบันที่ทำหน้าที่ตีบทอดศาสนาวัฒนธรรมนี้อาจจะเป็นสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว วัด โบสถ์ มัสยิด หรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แล้วแต่สังคม และในยุคสมัยนั้น และตามที่ Emile Durkheim กล่าวไว้ว่า การศึกษาเป็นการกระทำของมนุษย์รุ่นผู้ใหญ่ใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดวัฒนธรรมไปยังอนุชนรุ่นต่อมา กับผู้ที่ยังไม่พร้อมที่จะดำรงชีวิตในสังคมเพื่อให้เกิดความพร้อม

สรุปภาพรวมด้านระดับความต้องการที่จะตีบทอดศาสนาอิสลามที่เป็นเหตุสำคัญที่มีผลทำให้โรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้ ซึ่งมีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด เนื่องมาจากว่าสังคมชาวไทยมุสลิมโดยเฉพาะในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีลักษณะความเคร่งครัดต่อศาสนาค่อนข้างสูงมาก เพราะนิยมเลื่อมใสในคำสอนและศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าสูงส่ง และถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติตามศาสนาบัญญัติจนเป็นแบบอย่างในความมีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว ตั้งแต่แบบแผนการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมด้วยหลักคำสอนศาสนาในทุก ๆ ด้านต่อการปฏิบัติ และการตีบทอดศาสนา นั้น ก็ถือเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนทั่วโลก ที่จะต้องปฏิบัติการเผยแพร่คำสอนของหลักการของศาสนาอิสลามไปสู่ผู้อื่นและจากการสัมภาษณ์ในบรรดากลุ่มของโต๊ะครู ครูสอนศาสนา กลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มผู้เรียนต่างก็ให้สัมภาษณ์อย่างเดียวกันคือ ต้องการที่จะตีบทอดศาสนา อิสลามเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุด และก็เป็นหน้าที่สำหรับทุกคนของชาวไทยมุสลิม ดังนั้นความต้องการที่จะตีบทอดศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นถือเป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดในการที่เป็นตัวแปรของการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยแค่ไหน ถือว่ามีส่วนได้มากที่สุดก็ว่าได้ และจากการสัมภาษณ์นาย เจ๊ะคอเกาะห์ บือลาเฮง กลุ่มนักเรียนในโรงเรียนปอเนาะนุรุลอิสลาม ให้การสัมภาษณ์ว่า การที่มาเรียนศาสนาก็เพราะอยากรู้ศาสนาให้มากขึ้น เพื่อวันข้างหน้ายามที่ตนตายไปจะได้สบายแล้วขึ้นสวรรค์ ไปหาองค์อัลเลาะห์ ถือว่าการที่เรียนศาสนาเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งสำคัญ มาก สำหรับตัวเองที่ต้องการรู้ศาสนาให้มาก ซึ่งจะช่วยป้องกันในสิ่งเลวร้ายทั้งปวงและมีคุณธรรม มีการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้อง และครบถ้วน แต่สิ่งสำคัญมากที่สุด คือ การตีบทอดศาสนาอิสลามที่ตัวเองจะต้องยึดถือปฏิบัติ ซึ่งจากการสัมภาษณ์นายมามะ เจ๊ะเต๊ะ โต๊ะครูและครูสอนศาสนาโรงเรียนปอเนาะภักดีศาสนามากกล่าวว่า โรงเรียนปอเนาะของเรานั้นได้รับการตีบทอดตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ก็นานมาแล้ว เพราะมีการสอนหนังสือศาสนาโดย

ตลอด แต่มาในระยะหลัง ๆ เศรษฐกิจที่บ้านเคือคร่อนการเงิน จึงต้องมีการเก็บเงินค่าเล่าเรียน เทอมละ 100 บาท มาจ่ายในการจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ซึ่งอุปกรณ์การเรียนการสอน คิดว่าสาเหตุปัจจัยหลักสำหรับโรงเรียนปอเนาะของเราไม่เปลี่ยนแปลงกลายสภาพไปเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ก็เป็นเพราะงบประมาณเงินทุนถึงสำคัญสุดขณะนี้คนออกจะเปลี่ยนแปลงสภาพโรงเรียนมาก เพราะตอนนี้ปอเนาะแบบเก่าไม่ค่อยจะมีกลุ่มนักเรียนสนใจมาก ซึ่งคิดไปจากสมัยเก่าจะได้รับค่านิยมมาก ซึ่งจริง ๆ ก็อยากเปลี่ยนแปลงเปิดสอนสามัญด้วย แต่ไม่มีทุนเพราะต้องใช้งบประมาณมาก ถ้ามีทุนก็อยากจะเปลี่ยนแปลงสภาพของโรงเรียน

2. จากผลการวิเคราะห์และการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 ที่กล่าวว่า กลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา มีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามากกว่า กลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา น้อย พบว่าระดับความต้องการของกลุ่มผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า ซึ่งมีระดับความต้องการมากที่สุด ($\bar{X} = 4.95$) และสำหรับลักษณะความเคร่งครัดในศาสนา ก็พบว่า มีระดับความเคร่งครัดในระดับมากที่สุด ทั้ง 2 ส่วนของการวัดในภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ คือ ($\bar{X} = 4.98$) และ ($\bar{X} = 2.74$) ยกเว้นระดับการปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาอิสลามในส่วนของประกอบพิธีอัญเชิญนครเมกกะ เพียงข้อเดียวที่มีระดับค่าเฉลี่ยน้อย คือ ($\bar{X} = 0.87$) อาจเป็นเพราะว่ามีปัจจัยทางด้านอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในการเป็นอุปสรรคต่อการไปประกอบพิธีอัญเชิญนี้ได้ เช่น สุขภาพ, เงินเป็นต้น จึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรพงษ์ ไตรชนะเสถียร เรื่อง คุณลักษณะทางสังคมของชาวไทยมุสลิม และการตอบสนองต่อรัฐบาล ซึ่งกล่าวไว้ว่า มีแนวโน้มยอมรับกันว่า ในบรรดาศาสนาต่าง ๆ นั้น ชาวมุสลิมสามารถดำรงรักษาเอกลักษณ์อย่างมีเอกภาพ ที่ค่อนข้างสูง และยอมรับอิทธิพลมากกว่าศาสนาเหนือสภาพแวดล้อมอย่างสิ้นเชิง และการศึกษาที่ยังพบอีกว่า รากฐานปัญหาที่สำคัญของชุมชนมุสลิมภาคใต้ คือ ความหวาดหวั่นในการสูญเสียความบริสุทธิ์ของศาสนา เนื่องมาจากปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมุสลิมไม่ว่าในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง นโยบาย การศึกษา การพัฒนา และการศาสนา เป็นต้น ซึ่งความหวาดหวั่นในเรื่องดังกล่าวนี้ก็ย่อมส่งผลทำให้ชาวไทยมุสลิมเกิดกระบวนการในการปกป้องตนเอง เพื่อพิทักษ์ความบริสุทธิ์ของศาสนาตามหลักการที่ตนเชื่อ ซึ่งนั่นก็สามารถแสดงได้ว่ายิ่งชาวไทยมุสลิมมีความเคร่งครัดในศาสนาเท่าใดก็ย่อมจะมีความต้องการที่จะพิทักษ์ความบริสุทธิ์ของศาสนาตามหลักการที่ตนเชื่อมากเท่านั้น จึงทำให้ความต้องการในด้านต่าง ๆ ของพวกเขาในกลุ่มชาวไทยมุสลิม เช่น ด้านการศึกษาจะต้องสอดคล้องกับความเชื่อ และ วัฒนธรรมทางศาสนามากขึ้นเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า กลุ่มผู้ปกครองที่ต้องการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน

ปอเนาะ ระบบเก่านี้ เป็นเพราะว่าต้องการให้ลูกหลานของคนได้เรียนรู้ศาสนา เพื่อนำมาดำเนินชีวิตไปในทางที่ดี และถูกต้องต่อไป ซึ่งถือว่าการเรียนศาสนาเป็นการเรียนทางด้านธรรมหรือที่เรียกว่า “โลกหน้า” โดยส่วนใหญ่แล้ว ชาวไทยมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้จะนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนที่ปอเนาะมากกว่าโรงเรียนทางรัฐบาล ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของศึกษานิเทศก์เขตภาค 2 เรื่อง สาเหตุที่ชาวไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในปอเนาะมากกว่าโรงเรียนสามัญนั้นเป็นเพราะอะไร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า มีสาเหตุใหญ่ๆ ด้วยกัน ดังนี้ คือ

อิทธิพลจากศาสนาที่ต้องการให้บุตรหลานได้เรียนรู้ศาสนาและตีบทอดศาสนาอิสลาม และประเพณีท้องถิ่นที่ต้องการให้สังคมยอมรับ เพราะสังคมชาวไทยมุสลิมจะมีความนิยมยกย่องผู้รู้ศาสนา และนอกจากนั้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thomas F. Fraser ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเรียนการสอนศาสนาของเยาวชนไทยมุสลิม ที่ตำบลรูสะมิแล จังหวัดปัตตานี พบว่า ถ้านักเรียนคนใดที่เรียนศาสนาเก่งๆ บิดามารดาของนักเรียนคนนั้นก็ได้รับการยกย่องจากประชาชนทั่วไปและยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเด็กนักเรียนคนใดมีโอกาสได้ไปศึกษาวิชาศาสนาในต่างประเทศ ชื่อเสียงของเด็กนักเรียนจะเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่างมาก ของประชาชนทั่วไปในสังคมชาวไทยมุสลิม จะเห็นว่าการเรียนศาสนาในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นฝังความนิยมอยู่ในระดับที่สูง ที่ยังคงต้องการส่งบุตรหลานเข้าเรียนศาสนาในโรงเรียนปอเนาะ และงานวิจัยของ สุรพล โทพิศ เรื่อง การเปรียบเทียบค่านิยมทางสังคมของนักศึกษาไทยพุทธ และ นักศึกษาไทยมุสลิม ที่ศึกษาอยู่ในวิทยาลัยครูยะลา ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาหญิงและชายนั้นมีค่านิยมทางศาสนาอันดับสูงสุด ซึ่งก็แสดงถึงความมีศรัทธา เชื่อมมั่น ในศาสนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นทั้งกฎหมายและระเบียบประเพณี ตลอดจนวิธีการปฏิบัติที่ชาวไทยมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามไม่มีการยกเว้น กิจวัตรประจำวันหลายประการผูกพันกับศาสนา ซึ่งทำให้นักเรียนไทยมุสลิมเลือกค่านิยมทางศาสนาเป็นอันดับสูงสุด และจากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้ปกครอง คือ นางอัยชะห์ ยันยา ให้สัมภาษณ์ว่า การที่ส่งลูกเข้าเรียนปอเนาะก็เป็น เพราะอยากให้ลูกรู้ศาสนา และมีความเคร่งครัดในศาสนาถือเป็นเรื่องที่ดี เพราะถ้าลูกได้เรียนรู้ศาสนาก็จะได้ปฏิบัติกระทำแต่สิ่งดีๆ คือ อยู่ในกรอบของศาสนา ซึ่งการที่ลูกๆ ู้ศาสนาได้มากเท่าไรก็ถือ เป็นเรื่องที่ดีได้มากเท่านั้น ต่อการปฏิบัติใน การดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถเข้ากับผู้อื่นได้ดี มีศีลธรรม จริยธรรม มีแต่สิ่งดีๆ ช่วยในการขัดเกลาในตัวลูกๆ ได้ดี ถ้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะที่มีการสอนศาสนาอย่างเดียว ถือเป็นการเรียนที่มีความเข้ม และเคร่งครัดในศาสนาได้มาก ควรให้การสนับสนุนส่งเสริมลูกหลานได้เรียนรู้ศาสนา เพื่อในวันข้างหน้าของลูกๆ จะได้สบาย และมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีได้ต่อไป

นอกจากนั้นก็ยังสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ ดร. พัทยา สายหู เรื่อง ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ ที่กล่าวว่า กลุ่มมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ สามารถรักษาลักษณะของชนบประเพณีของมาเลเซียไว้อย่างชัดเจน ลักษณะเหล่านี้ ยังทำให้พวกเขามีเอกลักษณ์ แยกต่างออกไป จากพลเมืองไทยศาสนาอื่นหรือกลุ่มวัฒนธรรมอื่น เนื่องจากอิสลามมีบทบาทสำคัญมากในชีวิตของกลุ่มชาวไทยมุสลิมและผู้ที่มีนับถือศาสนาอื่น ถือว่าศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ของวัฒนธรรมและสังคมของพวกเขา ความสำคัญในศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อทัศนคติ เรื่อง การศึกษาของพวกเขาเป็นอย่างมาก และผู้วิจัยเห็นว่า พวกเขาเหล่านั้นจะถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องเรียนรู้ศาสนาเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน อัลกุรอาน วิถีละหมาด ซึ่งตั้งเหล่านี้พ่อแม่ทุกคนในชาวไทยมุสลิมต้องการให้ลูกหลานของตนมีความรู้ทางศาสนา มากขึ้น ซึ่งก็จะส่งลูกหลานไปเรียนกับโต๊ะครูในปอเนาะ ถือเป็นกรอบช่วยในการขัดเกลาบ่มนิสัยลูกหลานได้มีการปฏิบัติในสิ่งที่ดีที่ถูกต้อง ดังนั้นกลุ่มผู้ปกครองโดยส่วนใหญ่แล้วมีค่านิยมในการส่งลูกหลานเข้าเรียนศาสนา มากกว่าเรียนด้านสามัญ เพราะเรียนศาสนาจะมีชื่อเสียงในสังคมได้มากกว่า โดยเฉพาะในสังคมของชาวไทยมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้

สรุปลักษณะภาพรวมของกลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา มาก มีความต้องการที่จะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะ ระบบเก่ามากกว่ากลุ่มผู้ปกครองที่มีความเคร่งครัดในศาสนา น้อยนั้น ซึ่งมีระดับเฉลี่ยมากที่สุด จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เนื่องมาจากสภาพทางสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่จะมีค่านิยมในด้านการเรียนศาสนาอยู่ในระดับที่สูงต่อความต้องการให้ลูกหลานเข้าเรียนศาสนาเพื่อหวังจะให้ลูกหลาน มีความรู้ศาสนาให้มาก เพื่อวันข้างหน้าซึ่งถือเป็นสิ่งที่ถาวร จะทำให้ลูกหลานได้สบาย โดยที่ถือว่าโลกปัจจุบันนี้เป็นสิ่งไม่แน่นอนชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ดังนั้นการเรียนรู้อิสลามย่อมเป็นเรื่องที่ดี และมีความสำคัญยิ่ง และจากการที่สัมภาษณ์ในบรรดากลุ่มผู้ปกครองโดยส่วนใหญ่ก็ให้คำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า ต้องการให้ลูกหลานมีความรู้ศาสนาให้มาก เพื่อจะนำพาชีวิตของลูกไปสู่โลกหน้า ที่ถือว่าเป็นโลกที่มั่นคง และ ในส่วนของโลกนี้ ก็จะทำให้ลูกหลาน มีการประพฤติปฏิบัติกระทำแต่สิ่งดี ๆ มีคุณธรรมในชีวิต ไม่เป็นปัญหาของสังคมอยู่ภายใต้ขอบเขตศาสนาอย่างถูกต้อง ซึ่งจากการที่สัมภาษณ์ก็พบว่า ก็ยังมีกลุ่มผู้ปกครองที่ต้องการส่งลูกหลานเข้าเรียนปอเนาะระบบเก่า อยู่เป็นจำนวนมาก โดยที่กลุ่มผู้ปกครองเหล่านี้มีค่านิยมการเรียนการสอนศาสนามาก เพราะจะสร้างชื่อเสียงให้กับครอบครัว และมีหน้ามีตาในสังคมรอบข้างได้มาก ตามที่งานวิจัยของประพันธ์ อุหาญกุล เรื่องการวิเคราะห์ทัศนคติในการศึกษานักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม ในภาคการศึกษา 2 ที่กล่าวไว้ว่า ชาวไทยที่นับถือศาสนา

อิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนศาสนาอิสลามของบุตรหลานของตน เพื่อที่จะสร้างความศรัทธาในศาสนาอิสลาม และยังช่วยให้บุตรหลานของตนปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง

3. จากผลการวิเคราะห์ และการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 3 ที่กล่าวว่า กลุ่มผู้เรียนที่มีความเคร่งครัดในศาสนา มาก จะมีเป้าหมายในการสืบทอดศาสนาอิสลามมากกว่ากลุ่มผู้เรียนที่มีความเคร่งครัดในศาสนา น้อย พบว่า ระดับกลุ่มผู้เรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งมีระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.83$) และทั้งในส่วนของความเคร่งครัดในศาสนาต่อการปฏิบัติ และหลีกเลี่ยงปฏิบัติในข้อห้าม ก็พบว่า มีระดับที่มากที่สุด เช่นกันคือ ($\bar{X} = 2.88$) ทุกรายข้อเมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ซึ่งกลุ่มผู้เรียนที่มีความเคร่งครัดในศาสนาเหล่านี้ส่วนใหญ่ จะมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือ ต้องการที่จะสืบทอดศาสนาอิสลามไว้ โดยที่มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.77$)

ดังนั้นจึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งจะเห็นว่า ความเชื่อถือของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปรากฏว่า การศึกษาทางด้านศาสนานั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง และจนกระทั่งกลายเป็นค่านิยมทางสังคมของชุมชนไป เพราะสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น มีค่านิยมยกย่องผู้ที่มีความรู้ทางด้านศาสนา มาก และก็จะได้รับความเคารพยกย่องจากสังคมรอบข้าง ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ค่านิยมที่จะส่งผลต่อกลุ่มผู้เรียน ต้องศึกษาหาความรู้ทางด้านศาสนาให้มากยิ่งขึ้น ในโรงเรียนปอเนาะ จึงเป็นการสอดคล้องกับงานวิจัยที่ทางศูนย์พัฒนาการศึกษา 2 จังหวัดยะลา ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการศึกษาในปอเนาะภาคการศึกษา 2 ก็พบว่า ความสนใจของนักศึกษาส่วนใหญ่ที่เข้ามาอยู่ในปอเนาะก็เพื่อมุ่งหวังที่จะเรียนศาสนาให้รู้คิดมากขึ้น เพื่อเป็นการสืบทอดศาสนาอิสลาม ซึ่งการเรียนรู้อาเซียนั้นเป็นสิ่งที่นักศึกษาต้องการสูงสุด เพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติ ในศาสนาอิสลาม และนอกจากนั้นก็ยังสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของ Emile Durkheim ที่กล่าวไว้ว่า การศึกษา เป็น “Social Thing” สังคมทั้งหมดโดยเฉพาะ สังเวดล้อมทางสังคมเป็นตัวกำหนดเป้าหมายในระบบการศึกษาที่มีอยู่ ในสังคมนั้น และสังคมนั้นก็จะอยู่รอดก็ต่อเมื่อสมาชิกมีลักษณะเป็นเอกพันธ์ (homogeneity) และการทำให้สมาชิกสังคมนี้อะไรเหมือนกัน ก็โดยการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากคนเหมือนกันหมด การร่วมมือ เพื่อกระทำการกิจกรรมต่าง ๆ ก็ไม่เกิดขึ้น

และจากการที่สัมภาษณ์นาย มุสตา ยามูชะนอ นักเรียนในโรงเรียนปอเนาะอิสตาฮูค ดิน ให้การสัมภาษณ์ว่า สำหรับการที่ตัวเองมาเรียนที่ปอเนาะที่สอนเฉพาะแต่วิชาศาสนาอย่างเดียว นั้น ก็เพราะว่าอยากเรียนศาสนาด้วย และพ่อแม่ของตนส่งมาให้เรียนศาสนา เพื่อเป็นการสืบทอด ศาสนาต่อไป และก็ไม่อยากให้หลงทาง แบบวัยรุ่นทั่วไป ในสังคมปัจจุบันนี้ ซึ่งการเรียนศาสนานั้นมีผลดี หลาย ๆ อย่างมาก สำหรับตนเอง ทั้งในทุกวันนี้และอนาคตข้างหน้า ซึ่งในยามที่ตาย ไป จะได้อะไรบ้าง และส่วนของการที่จะมีเป้าหมายอะไรต่อการเข้ามาเรียนปอเนาะนั้นก็ได้อธิบาย ได้ว่า มุสลิมทุกคนก็ต้องมีเป้าหมายต่อการสืบทอดศาสนาอยู่แล้ว ถ้ามุ่งมาเรียนศาสนาอย่างเดียวที่ ปอเนาะนั้น การสืบทอดศาสนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ของมุสลิมเราทุกคนที่ต้องปฏิบัติกัน และคิดว่า การเรียนปอเนาะที่สอนศาสนาอย่างเดียวนั้น คนถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะมีส่วนดีหลายอย่างมาก เช่น สอนให้เรารู้เรื่องศาสนาดีขึ้น รู้จักการดำเนินชีวิตที่มีระเบียบ มีหลักการในแบบแผนชีวิตอยู่ในกรอบของศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องดีมาก และสอนให้รู้จักความสงบ สุขุม เยือกเย็น อะไรอีกมากมาย เพราะการเรียนศาสนาอยู่ทางด้านโลกธรรมนี้ มีแต่สิ่งที่ดี ของการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชนรุ่น หลังต่อไป และต่อการสืบทอดศาสนาอิสลามต่อไปด้วย ซึ่งจากสมัยก่อนตนเองไม่รู้ศาสนาดีเท่าที่ ควรปฏิบัติตัวผิด ๆ ไปบ้าง แต่หลังจากมาเรียนปอเนาะอย่างจริงจัง ก็ทำให้ตัวเองรู้ศาสนาดีขึ้น ปฏิบัติตัวดีขึ้นมาก มีระเบียบแบบแผน ดีขึ้นกว่าเดิม ผู้วิจัยเห็นว่าการเรียนศาสนาของชาวไทย มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ก็จัดว่า มีความสำคัญมากและมีความเหมาะสมต่อความ ต้องการ ตามสภาพแวดล้อมของสังคมมุสลิมที่มีลักษณะดำเนินชีวิตไปในด้านของความพอเพียง และพอใจในสิ่งที่ตนมี เพราะส่วนใหญ่ชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น จะมีความเคร่งครัดศาสนาสูงกว่าจังหวัดภาคอื่น ๆ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทยมุสลิมในลักษณะด้านต่าง ๆ กรอบคดุมวิถีชีวิตทุกด้าน

และนอกจากนั้นก็ยังมีความสอดคล้องกับทฤษฎีเกี่ยวกับการกระทำสังคมของ วิลเลียม ริดเดอร์ (Willam W., Reeder 1971) อ้างอิงใน สุพัตรา ดันติปกรณ ได้กล่าวถึงเหตุผลในการ กระทำถึงหนึ่งสิ่งใดของมนุษย์ว่าขึ้นอยู่กับความต้องการหลายประการไม่ได้มีเพียงองค์ประกอบใด องค์ประกอบหนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ ดังนี้ เช่น

1. เป้าประสงค์ (Goals)
2. ความเชื่อที่สืบทอดกันมา (Belief Orientation)
3. ปทัศสถาน (Value Standard)
4. นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and custom)
5. ความคาดหวัง (Expectations)

6. ข้อผูกมัด (commitments)
7. แรงเสริม (Force)
8. โอกาส (Opportunity)
9. ความสามารถ (Ability)
10. การสนับสนุน (support)

จะเห็นว่าองค์ประกอบ 10 ประการดังกล่าว ล้วนซึ่งเป็นเหตุผลของการกระทำของมนุษย์ที่จะกระทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งให้เกิดขึ้นมา ซึ่งอาจจะเหมือนกันและแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ก็เช่นเดียวกับการที่กลุ่มผู้เรียนที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าก่อนอื่น ก็จะต้องมีเป้าประสงค์ (Goals) และจากศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มผู้เรียนก็มีเป้าประสงค์หรือเป้าหมายสิ่งเดียวกัน คือ ต้องการรู้ศาสนา เพื่อเป็นการสืบทอดศาสนาอิสลามต่อไป เพราะต่างก็มีความเชื่อในคำนิยามที่สืบทอดกันมาว่า ถ้าเรียนรู้ศาสนาเก่ง ๆ ก็จะได้รับยกย่องจากสังคมรอบข้าง และก็สร้างชื่อเสียงให้แก่ครอบครัวได้มาก ผู้คนในสังคมรอบข้างต่างก็ให้ความเคารพนับถือบุคคลที่รู้ด้านศาสนา ซึ่งสภาพสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ก็มีความนิยมยกย่อง ผู้ที่เรียนศาสนาสูง ๆ จึงเป็นแรงจูงใจส่วนหนึ่งต่อการทำให้มีอิทธิพลผลักดันของการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

นอกจากนั้นก็มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thmas F. Fraser เรื่อง การศึกษาของเยาวชนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม พบว่า ถ้านักเรียนคนใดที่เรียนศาสนาเก่ง ๆ บิดามารดาก็ได้รับการยกย่องจากประชาชน และยิ่งไปกว่านั้น ถ้านักเรียนคนใดมีโอกาสได้ไปศึกษาวิชาศาสนาในต่างประเทศ ชื่อเสียงของนักเรียนคนนั้น จะเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่างมากของประชาชนทั่วไป เพราะการเรียนศาสนาเป็นสิ่งที่ดี ถือเป็นการสืบทอดศาสนาได้ต่อไปในวันข้างหน้า

และจะเห็นว่า ปัจจัยด้านศาสนามีอิทธิพลได้มากต่อการที่กลุ่มผู้เรียนเข้ามาเรียนที่ปอเนาะระบบเก่าจากงานวิจัยของพล แสงสว่าง ได้ทำวิจัย เรื่อง การศึกษาองค์ประกอบการศึกษาต่อและไม่ศึกษาต่อของนักเรียนไทยมุสลิม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ในจังหวัดยะลา พบว่า องค์ประกอบทางด้านศาสนาและประเพณีมีส่วนที่สำคัญที่สุด กับการทำให้เด็กนักเรียนไทยมุสลิมไม่ศึกษาต่อ ทางด้านโลก มุ่งใฝ่เรียนแต่เฉพาะทางด้านศาสนาเป็นอันมาก ยังมีความเชื่อความศรัทธาอย่างที่สามารถมาเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ทางโลกไปมาก เราจะเห็นว่า พลังทางศาสนาอิสลามนั้น จะมีอิทธิพลต่อความรู้สึกรักของชาวไทยมุสลิมครอบคลุมไปทุกด้านของแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในด้านการศึกษา เป็นต้น และสอดคล้องกับคำกล่าวของนายเจ๊ะมุฮัมมัดรุคิง

แวมูซอ นักเรียนในโรงเรียนปอเนาะบรารังนีกกล่าวว่า การที่มาเรียนศาสนาในปอเนาะก็เป็นเพราะต้องการเรียนศาสนารู้ด้านศาสนาให้มากขึ้นกว่าเดิม เพราะอยากอยู่ในทางด้านโลกธรรม ซึ่งเป็นโลกที่มั่นคงและสร้างผลดีให้แก่ตัวเองได้มากที่สุด ซึ่งรู้ศาสนาจะเป็นผลดีในวันข้างหน้ายามที่ตายไปจากโลกนี้ ส่วนโลกปัจจุบันนี้มีแต่ความวุ่นวายปัญหาเยอะ และไม่อยากจะยุ่งวุ่นวายเลยคิดว่า การเรียนศาสนาเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ทำให้จิตใจมีคุณธรรม สงบไม่สร้างความเดือดร้อนให้ใคร พ่อแม่ญาติพี่น้องก็ดีใจ ภูมิใจในตัวเรา

4. จากผลการวิเคราะห์และการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 4 ที่กล่าวว่า ระบบการศึกษาที่เน้นการเรียน การสอน วิชาศาสนาจะส่งผลด้านบวกในการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามมากกว่าระบบการศึกษาที่เน้นการเรียนการสอน ทั้งศาสนาและสามัญ พบว่า ระดับของการส่งผลในด้านบวกของการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามนั้น มีระดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ($\bar{X} = 4.75$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ซึ่งจะเห็นว่าระบบการศึกษาในเรื่องของการเรียน การสอนของโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีส่วนต่อการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามได้มาก ในแง่ของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไปสู่ชนรุ่นหลัง

ดังนั้นจึงเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของ Emile Durkheim ที่กล่าวไว้ว่า ธรรมชาติของสังคมจะคงอยู่ และเจริญก้าวหน้าสืบทอดต่อกันนั้นไม่ได้มีเพียงแต่รักษาของเก่า คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ ไว้เท่านั้น ในสังคมทุกแห่งย่อมต้องการสมาชิกของสังคมที่มีความคิดวิจารณ์ญาณ สามารถสร้างสิ่งใหม่ ๆ และพอใจที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย ดังนั้น หน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา คือ หน้าที่ที่จะช่วยทำให้เกิดแนวคิด และวิจารณ์ญาณสร้างสรรค์ และค้นคว้า สังคมมนุษย์จะคงอยู่และพัฒนาก้าวหน้าในทิศทางต่างๆ จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง เพราะการศึกษาทำหน้าที่ในการส่งต่อวัฒนธรรม และเป็นมรดกแห่งสังคมกับสร้างสรรค์คิดค้นสิ่งใหม่ขึ้นมา จัดได้ว่าการศึกษากับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก โดยการศึกษา แต่ละสังคมก็จะแตกต่างกันไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษามีเป้าหมายเพื่อสนองความต้องการของสังคมหนึ่ง ก็ย่อมสนองความต้องการเฉพาะสังคมนั้น แต่จะไม่เหมาะสมสำหรับสังคมอื่น ซึ่งก็เช่นเดียวกับการที่โรงเรียนปอเนาะระบบเก่าส่วนใหญ่ ก็เพื่อต้องการจะสืบทอดอารยธรรมวัฒนธรรม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกชนรุ่นหนึ่ง และก็ยังเกิดแนวโน้มไปสู่ทางที่ดีด้วย สำหรับชาวไทยมุสลิม เพราะศาสนาอิสลามนั้นมีบทกำหนดในหลักการทางศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดที่ครอบคลุมไปทุกอย่างของการดำเนินชีวิต และจากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนปอเนาะ คือ นายอิสมาแอ กาแบ ครูผู้สอนศาสนา โรงเรียน

ปอเนาะบรจันให้การสัมภาษณ์ว่า โรงเรียนปอเนาะบรจันที่ทำการเรียน การสอนแต่วิชาศาสนา นั้นถือเป็นเรื่องที่ดี ควรค่าอนุรักษ์เก็บไว้ให้ถูกสถานที่ในรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป ซึ่งจะมีผลดีในการรักษาแบบฉบับเก่า ของปอเนาะ อันจะมีประโยชน์ในการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลามได้มาก แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ถูกมองว่า ไม่ทันสมัยและไม่พัฒนาก็ตามแต่ ซึ่งคิดว่าโรงเรียนปอเนาะระบบเก่านี้ เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีค่า โดยเฉพาะในสังคมทุกวันนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลง หลายอย่างมากจนมีความวุ่นวายในสังคม ก็ยิ่งควรค่าอนุรักษ์ของเก่าอย่างโรงเรียนปอเนาะที่ทำการเรียนการสอนศาสนา เพื่อว่าจะช่วยขัดเกลาถูกสถานที่เป็นคนดี มีศีลธรรมไม่สร้างปัญหา ให้กับสังคม ซึ่งอยากให้ทางรัฐบาลควรเอาใจใส่ให้มากกว่าโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าที่ทำการเรียนการสอนศาสนา ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีต่อสังคมชาวไทยมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้มาก

และนอกจากนั้นก็มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า สังคมหนึ่ง ๆ ประกอบไปด้วยระบบย่อย ๆ ของสังคมและสังคมทุกสังคมจะต้องมีโครงสร้างที่ประกอบด้วยหน่วยต่าง ๆ แต่ละหน่วยต่างทำหน้าที่ประสานกัน เพื่อปฏิบัติหน้าที่ให้มีความคงอยู่ของสังคม ซึ่งแต่ละหน่วยต่างยึดระบบค่านิยมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ หน้าที่ซึ่งเช่นเดียวกันกับโรงเรียนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในทางด้านการศึกษา เพื่อช่วยในขัดเกลา อบรม บ่มนิสัย เพื่อที่จะทำการผลิตบุคคลเข้าสู่ระบบต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างเหมาะสมลงตัวได้มากที่สุด

สรุปภาพรวมของระบบการศึกษาที่เน้นการเรียนการสอนวิชาศาสนา จะส่งผลด้านบวก ในการสืบทอดวัฒนธรรมอิสลาม มากกว่าระบบการศึกษาที่เน้นการเรียนการสอนทั้งศาสนาและสามัญ ได้ในระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด ในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สรุปได้ว่า โรงเรียนไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดก็ตาม แต่ก็ถือว่าโรงเรียนนั้นเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมและเป็นบ้านหลังที่ 2 รองจากครอบครัวตามที่ Talcolt Parsons กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมตามความเห็นของเขานั้น ก็คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีการยอมรับและมีความสามารถ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการ สำหรับการแสดงออกในอนาคต โดยการพึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างสถาบันการศึกษา และสถาบันทางสังคม ซึ่งมีความไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของประจักษ์ ประจักษ์ปัจฉิม เรื่อง การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ซึ่งพบว่าสภาพการจัดการศึกษา และสภาพปัญหาที่เกี่ยวกับการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้ คือ การจัดการศึกษาของประเทศไทยยังประสบปัญหาในทุกๆระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับการศึกษาพื้นฐาน ได้แก่ ระดับประถมศึกษา คือ การขาดแคลนครู , อุปกรณ์การสอน , ปัญหาการบริการการศึกษา และการศึกษาของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีสภาพล้าหลังกว่าจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศ

ไทย และ การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังไม่ตรงกับความต้องการของชาวไทยมุสลิมที่นับถือ ศาสนาอิสลาม เนื่องจากจะนิยมการศึกษาวิชาศาสนา มากกว่าวิชาสามัญในโรงเรียนประชาบาล

5. จากผลวิเคราะห์และการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 5 ที่กล่าวไว้ว่า วิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่า จะส่งผลเสียต่อส่วนรวมมากกว่าวิธีการเรียนการสอนแบบระบบใหม่ จากการศึกษาวิจัยพบว่า ระดับวิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่าที่จะส่งผลเสียต่อส่วนรวมนั้น ซึ่งมีระดับค่าเฉลี่ย การส่งผลน้อยที่สุด คือ ($\bar{X} = 1.80$) มีเพียง 3 ส่วนเท่านั้น ที่มีระดับค่าเฉลี่ยการส่งผลเสีย ที่น้อย คือ ($\bar{X} = 2.24$) ส่วนของวิธีการเรียน การสอนแบบระบบเก่าเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ภาษาไทย, วิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่า ทำให้สูญเสียเวลามากเกินไปในการศึกษา คือ ($\bar{X} = 1.99$) อาจเป็นเพราะว่าทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวข้างต้น ที่มีระดับค่าเฉลี่ยที่น้อยเป็นเพราะสังคมของชาวไทยมุสลิมแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีค่านิยมการเรียนศาสนาสูง ซึ่งสามารถสร้างเกียรติชื่อเสียงให้กับตนเอง และครอบครัวเป็นที่เคารพนับถือจากสังคมรอบข้าง และชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ ก็จะนิยมพูดภาษาอาหรับ ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่ใช้ติดต่อสื่อสาร ในชีวิตประจำวันมากกว่าจะนิยมพูดภาษาไทย แม้ว่าพูดภาษาไทยได้แต่ก็ไม่นิยมพูดกัน ถือว่าภาษาอาหรับนั้นเป็นภาษาแรกของผู้คนในแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนสำหรับวิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่า ทำให้สูญเสียเวลามากเกินไป ในการศึกษาที่มีค่าเฉลี่ยระดับน้อย คือ ($\bar{X} = 1.99$) นั่นก็เป็นเพราะกลุ่มผู้ที่มาเรียนศาสนาในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า เหล่านั้นล้วนแล้วก็ตามมีความตั้งใจสูงต่อการเรียนรู้ศาสนาจะไฝ่หาด้านศาสนา มากกว่าทางด้านโลก ดังนั้นการที่จะเสียเวลาของการศึกษานั้นไม่เป็นอุปสรรคสำหรับกลุ่มผู้เรียนที่ศึกษาหาความรู้ศาสนาอย่างเดียว เพราะการเรียนศาสนา นั้นก็จะต้องใช้เวลาดึกยาวนานพอควร เพื่อที่จะรู้ศาสนาให้ดี และมีความถูกต้องที่สุดต่อการปฏิบัติ ในหลักการทางศาสนาอิสลาม

ดังนั้น จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เพราะวิธีการเรียนการสอนแบบระบบเก่านั้น ที่จะส่งผลเสียต่อส่วนรวมมีระดับค่าเฉลี่ยที่น้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.80$) ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความคิดเห็น ไม่เห็นด้วยจากการที่ได้มีสัมภาษณ์พูดคุยกับบุคคลที่เกี่ยวข้องไม่ว่าบรรดาครู นักเรียน และผู้ปกครองต่างก็ให้สัมภาษณ์ที่สรุปได้ว่า วิธีการเรียนการสอนในโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าไม่ได้ส่งผลเสียอะไรมาก เพราะในปัจจุบันทุกอย่างของการเรียนการสอนก็มีการปรับปรุงไปในทิศทางที่ตอบสนองความต้องการกับกลุ่มผู้เรียนและกลุ่มผู้เรียนก็มีความพอใจของวิธีการเรียนการสอน สำหรับการที่ส่งผลเสียต่อส่วนรวมนั้น ซึ่งไม่น่าจะเกิดขึ้น เพราะ

ปัจจุบัน ปอเนาะที่มีการคงสภาพระบบเก่าไว้นั้น บางโรงเรียนก็มีการพัฒนา มีความทันสมัยมากขึ้น มีตำราเรียนใหม่ที่เป็นภาษาไทย และภาษาอาหรับมาลาญ และมีตารางเรียน , การสอบประเมินผล เป็นต้น และที่สำคัญกลุ่มผู้เรียนส่วนใหญ่ต้องการรู้ศาสนา เพื่อจะได้ปฏิบัติตัวไปในทางด้านธรรมมากกว่าทางด้านโลก

นอกจากนั้นมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของชจคภัย นุรุชพัฒนา เรื่อง ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ซึ่งได้ พบว่า จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาด้านการศึกษา พอสรุปได้ดังนี้ คือ ผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา เพราะมองไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาไทย ซึ่งผู้ปกครองจะนิยมส่งเข้าเรียนปอเนาะและเด็กขาดเรียนมากร้อยละ 20 ถึง 30 จึงเป็นสาเหตุต่อการส่งผลในด้านการศึกษาส่วนรวมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ และมีความสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของเกษม รังติโยกฤษฎ์ เรื่อง อิทธิพลของศาสนาอิสลามต่อการจัดการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กล่าวไว้ว่า จากการที่ประชาชนชาวไทยมุสลิมมีการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก ก็เพราะ ส่วนหนึ่งชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ยังนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนศาสนาซึ่งปอเนาะมากกว่าที่จะส่งไปเรียนในโรงเรียนรัฐบาล และนอกจากนั้นก็มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ประกิจ ประจนปัจจนึก เรื่อง การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ที่กล่าวไว้ว่า การศึกษาของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีสภาพล้าหลังกว่าจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย เพราะการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังไม่ตรงกับความต้องการของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามที่นิยมวิชาศาสนามากกว่าวิชาสามัญ ซึ่งยังมีปัญหาในด้านการศึกษามาก ที่จะต้องควบคุมแก้ไข ปรับปรุงให้มีสภาพในระบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพเท่าเทียมกับโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งจากการที่ศูนย์พัฒนาการศึกษา 2 ทำวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าโรงเรียนปอเนาะยังมีความสูญเสียทางด้านการศึกษาอยู่มาก อาจจะเป็นเพราะว่าผู้บริหารของปอเนาะขาดความรู้การวัดผล การบริหารงานหรือเป็นเพราะปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอัตราสูงมาก เพราะโรงเรียนปอเนาะเหล่านี้ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีตารางเรียน ไม่จำกัดเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่มีการวัดผลการศึกษาที่เป็นแบบสมัยใหม่ เป็นต้น

และนอกจากนั้นแล้วก็ยังมี ความสอดคล้องกับงานวิจัย ของ ประสิทธิ์ เวชสรรค์ เรื่อง การพัฒนาสังคมเพื่อบูรณาภาพของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่พบว่า การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นมีปัญหาที่ว่า ประชาชนยังขาดความสนใจ ในการศึกษาไม่รู้หนังสือ หลังจากจบ

การศึกษาแล้ว และไม่นิยมพูดภาษาไทย ซึ่งการศึกษาแบบปอเนาะและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะประชาชนมีความเคร่งครัดในศาสนาซึ่งมีความเชื่อที่ล้าสมัย

สรุปภาพรวมของระดับด้านวิธีการเรียนการสอนในรูปแบบเดิมของกลุ่มโรงเรียนปอเนาะระบบเก่า ในการส่งผลเทียบกับส่วนรวมของชาวไทยมุสลิมนั้นได้มีระดับค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\bar{X} = 1.80$) เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ที่มีความสอดคล้องกับข้อคิดเห็นในการวิจัยของเวียง สากรินทร์ เรื่อง สัจจหวัชชายแดนภาคใต้กับความมั่นคงแห่งชาติ กล่าวไว้ว่า ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา เพราะศาสนาอิสลามนั้นส่งเสริมการศึกษาอย่างมากที่สุดที่จะให้ชาวมุสลิมทุกคนทั้งชายและหญิงได้อ่านหนังสือออก เพื่อที่จะสามารถอ่านและทำความเข้าใจในคัมภีร์ อัลกุรอาน และเพื่อสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างถูกต้อง และตามที่ภักดีนิ เปรมโยธิน ศึกษาถึงปัญหาในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นมูลเหตุให้การศึกษาของชาวไทยมุสลิมอยู่ในระดับต่ำ เป็นเพราะว่า

1. ชาวบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มองไม่เห็นประโยชน์ที่จะให้ลูกหลานเล่าเรียนตามหลักสูตร ของราชการ เพราะเห็นว่า เรียนจบมาก็ไม่ได้อะไร ซึ่งมาเรียนศาสนาจะมีหน้ามิตาได้มากกว่าเพราะตั้งคหมยกษ์องและยอมรับจากตั้งคมรอบข้าง

2. เด็กต้องออกกลางคันเพราะอายุครบเกณฑ์ประกอบกับมีประเพณีห้องถิ่นสนับสนุนให้มีการแต่งงานเมื่ออายุยังน้อย เปิดช่องให้มีการเลิ้งการศึกษา โดยลาออกจากโรงเรียนไปแต่งงานขึ้นมาบังหน้าส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้ระดับของการศึกษาอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานต่ำ ซึ่งจากการวิจัยของสถิตย์ แสงศรี เรื่องปัญหาและอุปสรรคในการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีการสรุปไว้ว่า การศึกษาของประชาชนในแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีมาตรฐานต่ำ มีผู้รู้ภาษาไทยไม่เกิน 30% และจำนวนเด็กที่เข้าเรียนในชั้นประถม ก็มีระดับน้อยเพียง 12.5 - 13.5 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ที่ได้ส่งผลเทียบกับส่วนรวมด้านการศึกษาในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาของ Eemile durkheim ที่กล่าวว่า การศึกษาเป็นการปลูกฝังสภาพทางร่างกาย ปัญญาและศีลธรรม ซึ่งเป็นสถานภาพที่สังคมต้องการให้เกิดกับตัวเด็ก ที่จักเป็นแนวทางของการจัดบุคคลและสังคมให้เป็นหน่วยหนึ่งที่มีระเบียบ มีเสถียรภาพ และมีความหมาย ดังนั้นไม่ว่าการศึกษา จะเป็นในลักษณะรูปแบบใดก็ตาม ซึ่งการศึกษาย่อมที่จะมี

ประโยชน์ มีจุดมุ่งหมายให้เยาวชนได้เรียนรู้ระเบียบสังคม โดยผ่านทางโรงเรียน ที่ถือเป็นตัวแทน
ในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคม

สรุปว่าวิธีการเรียนการสอนของโรงเรียนปอเนาะ ระบบเก่านี้จากการที่สอบถามและ
สังเกตการณ์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็พบว่าการสอนในระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะ
นั้นเป็นไปตามความพอใจของการตอบสนองความต้องการอยู่ในระดับที่ดีสำหรับกลุ่มผู้เรียนและ
บรรดากลุ่มผู้ปกครองที่ได้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนต่างก็พอใจ เชื่อถือศรัทธาของวิธีการเรียนการ
สอนในปอเนาะระบบเก่า แม้ว่าบางสิ่งบางอย่างอาจจะไม่ทันสมัยแต่ก็ส่งผลดีต่อในลักษณะความ
เคร่งครัดในศาสนา อย่างเช่น บางโรงเรียนไม่ยอมรับการสื่อสารจากทีวีอย่างอิสระ เปิดรับทีวี
เฉพาะข่าวสารเท่านั้น เป็นต้น

ปัญหาของการวิจัย

1. จากการที่ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนปอเนาะระบบเก่าในเขตพื้นที่จังหวัด
ปัตตานีของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยเกิดปัญหาความยุ่งยากในการเก็บข้อมูลเล็กน้อย คือ
ผู้วิจัยต้องใช้ความพยายามสร้างความเข้าใจกับกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย โดยต้องมีการแนะนำ
ตัวว่าผู้วิจัยเป็นคนในจังหวัดปัตตานี และนับถือศาสนาอิสลาม มีจุดประสงค์ในการทำวิจัยครั้งนี้
เพื่อศึกษาหาสาเหตุที่กลุ่มโรงเรียนปอเนาะระบบเก่ามีการคงสภาพไว้อันก่อให้เกิดประโยชน์ทาง
ด้านการศึกษา และหลังจากที่ผู้วิจัยได้มีการแนะนำตัวเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยก็ได้รับการต้อนรับเป็น
มิตรที่ดี และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากกลุ่มตัวอย่างประชากร นอกจากนี้บรรดากลุ่มโต๊ะ
ครูหรือเจ้าของโรงเรียนปอเนาะก็ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยโดยการช่วยแจกแบบสอบถามและช่วย
เก็บแบบสอบถามคืนจากบรรดากลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ ได้มาก ซึ่งทำให้ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการแจก
แบบสอบถามได้รวดเร็วขึ้น และมีความสะดวกในบางส่วน...

2. ผู้วิจัยมีอุปสรรคในการเก็บแบบสอบถามคืนจากกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิจัยเล็กน้อย
เพราะแบบสอบถามในบางส่วนนั้นไม่ได้รับการตอบจากกลุ่มตัวอย่างบางกลุ่ม โดยเฉพาะในกลุ่ม
ตัวอย่าง ผู้ปกครองเป็นส่วนมาก เพราะว่ากลุ่มตัวอย่างไม่ค่อยจะเข้าใจภาษาไทยได้ดีเท่าที่ควรเลย
ไม่กล้าตอบแบบสอบถามกับผู้วิจัย เลยทำให้ผู้วิจัยต้องอธิบายให้เข้าใจกับแบบสอบถามในแต่ละ
หน้า ซึ่งค่อนข้างจะใช้เวลานานและเหนื่อยมากต่อการอธิบายแบบสอบถามในแต่ละข้อกับกลุ่มตัว
อย่างเหล่านี้

3. ผู้วิจัยมีปัญหาในทางด้านภาษาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ภาษาชาวบ้าน” เพราะว่าผู้วิจัยพูดภาษาชาวบ้านไม่ได้ ซึ่งสร้างความไม่พอใจและสร้างความสงสัยเล็กน้อยกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิจัยในการแจกแบบสอบถามและสัมภาษณ์บางแห่งของโรงเรียนปอเนาะ เพราะกลุ่มตัวอย่างเหล่านั้นคิดว่าผู้วิจัยสามารถพูดภาษาชาวบ้านได้ ซึ่งผู้วิจัยก็เป็นคนในพื้นที่น่าจะพูดเข้าใจในภาษาชาวบ้านได้ และหลังจากที่ผู้วิจัยอธิบายเหตุผลให้กลุ่มพวกเขาเข้าใจ พวกเขาก็ยอมรับ และเข้าใจผู้วิจัยเป็นอย่างดี ซึ่งก็ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกับผู้วิจัยได้อย่างเต็มใจ

4. ผู้วิจัยมีปัญหาในการสัมภาษณ์ กับกลุ่มของโต๊ะครูและครูสอนศาสนา คือกลุ่มของโต๊ะครูบางส่วนต้องการจะพูดและให้การสัมภาษณ์เป็นภาษาชาวบ้านมากกว่าภาษาไทย เพราะกลุ่มโต๊ะครูให้เหตุผลว่า ถ้าถือด้วยภาษาชาวบ้านนั้นสามารถจะอธิบาย และเข้าใจได้ชัดเจนมากกว่าภาษาไทย แต่พอรู้ว่าผู้วิจัยไม่สามารถพูด-ฟัง ภาษาชาวบ้านได้ กลุ่มโต๊ะครูเหล่านั้นก็ให้การสัมภาษณ์ด้วยภาษาไทยกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลไม่มากเท่าที่ควร

5. ผู้วิจัยมีปัญหาทางด้านการเดินทางไป-กลับ ในพื้นที่ศึกษาวิจัยเพราะโรงเรียนปอเนาะบางแห่งนั้นอยู่ไกลจากตัวเมืองมากเดินทางไป-กลับไม่ค่อยจะสะดวกเพราะต้องมียอดส่วนตัวจึงจะสะดวก ผู้วิจัยต้องว่าจ้างรถประจำทางพาเข้าไปในโรงเรียนปอเนาะที่อยู่ไกลจากพื้นที่ชุมชนมากและผู้วิจัยต้องจ่ายค่าโดยสารในการเดินทางไป-กลับ ในแต่ละวันไม่ต่ำกว่า 300 บาท ซึ่งนับว่าค่าใช้จ่ายสูงมากในการเดินทางเข้าไปในชุมชนที่ศึกษาวิจัย แม้ว่าจะมีรถประจำทางบริการก็ตามแต่ก็ไม่สามารถพาเข้าไปถึงแหล่งชุมชนของโรงเรียนปอเนาะบางแห่งได้จึงทำให้ผู้วิจัยไม่ค่อยจะสะดวกในการเดินทางไป-กลับในเวลาไปเก็บข้อมูล

6. ผู้วิจัยมีปัญหาในด้านการแต่งกาย ในช่วงระยะแรก ๆ ของการไปสัมภาษณ์และการไปแจกแบบสอบถาม เพราะว่าผู้วิจัยนั้นไม่ได้แต่งกายตามแบบอย่างของมุสลิมที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้หญิงที่ต้องคลุม “ญิบาบ” ปกปิดหน้าและบางส่วนของร่างกาย เพราะในระยะแรก ๆ นั้นผู้วิจัยก็จะถูกถามเสมอว่าเป็นมุสลิมหรือไม่ พอผู้วิจัยตอบว่า เป็นมุสลิมพวกเขาก็ตกใจเล็กน้อย ที่ผู้วิจัยไม่คลุมญิบาบอย่างผู้หญิงมุสลิมทั่วไปในพื้นที่จังหวัดปัตตานี และก็ถามต่อไปว่าทำไมผู้วิจัยไม่คลุมญิบาบผู้วิจัยก็ยิ้มอย่างเขินๆ และก็ได้อธิบายเหตุผลไปบางส่วน พวกเขาก็ยอมรับและเข้าใจดี ซึ่งไม่มีปัญหาอะไรมากแต่มีการแนะนำให้ผู้วิจัยคลุมญิบาบ เพราะว่าเป็นสิ่งที่สมควรปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างของวัฒนธรรมอิสลาม และก็เป็นที่บ่งบอกความเป็นมุสลิมที่ถือเป็นเอกลักษณ์สืบทอดกัน

มานาน และหลังจากนั้นเวลาผู้วิจัยไปเก็บข้อมูล ผู้วิจัยก็เลยต้องคลุมถุงผ้าหรือแต่งกายให้เรียบร้อย ระวังตัวมากขึ้น เพราะโรงเรียนปอเนาะบางแห่งนั้นมีความเคร่งครัดศาสนามาก

7. มีปัญหาในด้านเนื้อหาของแบบสอบถามบางส่วน ซึ่งผู้วิจัยถูกแย้งจากกลุ่มโต๊ะครู บางกลุ่มในรายละเอียดของแบบสอบถามเป็นข้อความที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมมากนักในตามหลักการทางศาสนาอิสลาม ซึ่งผู้วิจัยก็ต้องมีการแก้ไขบางส่วนในแบบสอบถามตามคำแนะนำของกลุ่มโต๊ะครู ก่อนที่จะมีการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิจัย

8. ผู้วิจัยมีปัญหาในส่วนแบบสอบถามของกลุ่มผู้ปกครองเพราะส่วนใหญ่แล้วกลุ่มนักเรียนที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนปอเนาะนั้น จะเป็นกลุ่มนักเรียนที่มาจากต่างจังหวัดหรือไม่ก็กลุ่มนักเรียนต่างชุมชนที่อยู่จากพื้นที่ของโรงเรียนไกล เข้ามาศึกษาซึ่งค่อนข้างสร้างความลำบาก และใช้เวลานานกว่ากลุ่มตัวอย่างบุคคลอื่น ๆ ในการแจกแบบสอบถามและเก็บแบบสอบถามคืน เพราะผู้วิจัยต้องรอให้ถึงวันศุกร์, เสาร์, อาทิตย์ ในเวลาที่กลุ่มนักเรียนบางส่วนเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน ซึ่งผู้วิจัยต้องฝากแบบสอบถามบางส่วนไปให้กลุ่มผู้ปกครองกับเด็กนักเรียนเหล่านั้น ซึ่งค่อนข้างจะล่าช้ามากและไม่ค่อยจะสะดวกมากนัก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย

1. จากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เห็นได้ว่า ปัจจัยที่มีผลทำให้มีการคงสภาพ ระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะ ในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่แล้วก็เป็น เพราะทางด้านศาสนาที่ต้องการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมอิสลาม ไปสู่ชนรุ่นหลังที่มีการเรียนการสอนวิชาด้านศาสนาอย่างเดียวนั้นเป็นลักษณะของการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในด้านการศึกษาทางธรรมของชาวไทยมุสลิมที่เป็นสิ่งสำคัญจะต้องกระทำตามและถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งของชาวไทยมุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติในหลักการทางศาสนาอิสลาม ซึ่งโดยเฉพาะในทางจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีความเคร่งครัดในศาสนาสูงต่อการยึดถือปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาอิสลามที่ค่อนข้างเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวสูงมาก ยากที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ ดังนั้นถือเป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลควรจริงจังในการดำเนินงานด้านการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนปอเนาะ ที่ทำการสอนวิชาด้านศาสนาอย่างเดียว โดยที่ให้การเอาใจใส่ ช่วยเหลือด้านงบประมาณ และด้านการบริหารงานอื่น ๆ อันที่จะส่งผลที่ดีต่อการ

ศึกษาด้านศาสนาในรูปแบบของโรงเรียนปอเนาะได้ดียิ่งขึ้น ในรูปแบบแผนการดำเนินงานระยะยาว และอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างประสิทธิภาพของโรงเรียนปอเนาะต่อไป ต่อสังคมชาวไทยมุสลิม ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและมีค่าในการสร้างผลดีกับสังคมส่วนรวมตลอดไป

2. ควรน่าจะมีโครงการอบรมพวกรุสูลอนศาสนาและโต๊ะครูหรือเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนปอเนาะในด้านลักษณะของการบริหารงานด้านต่าง ๆ เพื่อส่งผลที่ดีต่อการดำเนินงานของรูปแบบโรงเรียนปอเนาะให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างเช่น มีการอบรมการบริหารงานบุคคล และการบริหารลักษณะการเรียนการสอนของโรงเรียนปอเนาะให้มีความชัดเจนมากกว่านี้ และก็มีมาให้เงินอุดหนุน ส่งเสริมด้านการศึกษาให้มากขึ้น

3. ควรมีการอบรมสัมมนาบรรดากลุ่มโต๊ะครูหรือครูสอนศาสนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างกับทางรัฐบาลในการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อมีผลต่อการพัฒนาการเรียนการสอนได้สะดวกยิ่งขึ้น

4. ควรให้ปอเนาะมีความสำคัญมากขึ้น โดยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน ลักษณะด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นการทำงานร่วมกันในกิจกรรมชุมชน

5. ควรมีการเปิดโอกาสการจัดงานวิชาการด้านศาสนาขึ้นเป็นประจำปี เพื่อแข่งขันวิชาการความรู้ด้านศาสนาของกลุ่มผู้เรียน ในโรงเรียนปอเนาะต่าง ๆ ได้มาร่วมกิจกรรมทางวิชาการถือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และแสดงความรู้ ความสามารถจากที่ได้เรียนมาตลอดปี

ข้อเสนอแนะด้านวิชาการ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยในปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจจะมีอิทธิพลได้มากต่อการทำให้โรงเรียนปอเนาะ มีการคงสภาพในระบบเก่า เขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาทิ เช่น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านความสำนึกในชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม เป็นต้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ที่จะหาข้อมูลที่แท้จริง อันจะมีประโยชน์ของควมมีคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนปอเนาะ

ให้ได้มากที่สุด เพื่อนำมาทำการปรับปรุง แก้ไข ส่งเสริม ให้การศึกษาในรูปแบบของ “ปอเนาะ” มีการพัฒนาและมีประสิทธิภาพในการสืบทอดของชาวไทยมุสลิมไปสู่ชนรุ่นหลัง อันจะสร้างผลดีต่อสังคมส่วนร่วมได้ตลอดไป

3. ควรน่าจะให้ความสนใจ ในปัจจัยทางด้านศาสนาและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น เพราะน่าจะเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการวิจัย อื่น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญยิ่งต่อการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยเพียงไร สำหรับสังคมชาวไทยมุสลิมในแ่งมูมต่าง ๆ

4. ควรมีการวิจัย ในประเด็นลักษณะความมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการของกลุ่มชาวไทยมุสลิม ในแ่งการสืบทอดทางวัฒนธรรมอิสลาม เน้นการวิจัยในด้านมานุษยวิทยา เพื่อเป็นข้อมูลที่ติดต่อไป

5. ควรมีการศึกษาถึงบทบาทของปอเนาะที่มีต่อชุมชนในสังคมปัจจุบัน ด้านลักษณะต่าง ๆ ว่าปอเนาะได้มีบทบาทอะไรบ้างที่มีผลต่อการพัฒนาในชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย